

Túrkeve kisparaszti juhászata¹

A hagyományos paraszti birkatartásban a juhoknak nem volt külön helye, berendezése, külön legeltetés, őrzés, tej- és tejtermékkezelés, fejés, elletés stb., hanem az egyéb jószágok helyiségei, ólai között a juhoknak is volt egy kis szálláshelye, ahol a gazda vagy családtagja a jószágok gondozása mellett télen-nyáron ellátta a birkákat is. Természetes, hogy ezeket legeltetni, őrizni, fejni, körmölni, elletni, elválasztani, betegsége esetén gyógyítani, télen etetni, abrakolni, almozni (itt *ajjazni*), selejtezni stb. kellett. A birkanyírás nagyobb ügyességet és gyakorlatot igényelt, de mindig került a házhoz vagy a tanyához olyan egyén, akivel ezt a munkát elvégeztették. A *kevi cigányok* között mindig ügyes birkanyírók voltak.

A gyengébb földeken gazdálkodók a birkatartással tudták a gyepekkel tarkított területeiket kihasználni. Sőt olyan is akadt, akinek az egész kisbirtoka szikes legelő volt és csak birkát tudott rajta tartani. A városszéli szegény házaknál rendszerint tartottak 1–2 bárányt vagy anyabirkát, és kicsapták a városszéli *páskomra* vagy a gödrök közé. A jó földű tanyákon is előfordult, hogy a *tanyás* ember tartott egy-két juhot pányván. Olyan is volt a tanyai parasztoknál, hogy a disznókkal együtt legelt 1–2 birka. Ezek tartása a parasztoknál nem tenyésztési céllal történt, hanem tavasszal vettek a vásáron két bárányt, ami a tanyán *csaknem* a *semmiből* felnőtt és megvolt ősszel a névnapra, kézfogásra, esetleg lakodalomra való.

A paraszti juhászatan kb. 10–14 darab juhot tartottak. A szállásuk egyszerű *birkaól* volt, rendszerint valamilyen féltetős toldalék épület szalmatetővel. A birkaól előtt mindig volt egy *hevenyészett* elkerített hely: *akol*. Lécekből vagy apró dorongokból, sok esetben napraforgó szárából, apró deszkákból csináltak a juhoknak helyet, ahol nyáron legelés közben a pihenőidejüket töltötték. Helyettesítette ezt néhol a náddal vagy szalmával fedett féltetős szín, ahol szintén tavasztól késő őszig tartózkodtak.

A legeltetést saját vagy bérelt legelőn a család kisebb tagja (akár fiú, akár lány) látta el, vagy ha még nagyon kicsik voltak, akkor valamilyen gyereket fogadtak erre. A kis falka birkára nem ügyeltek szorosán mellette állva, hanem csak kicsapták és érte mentek, ha már a *tilosban*, vagy messze járt. Más volt természetesen, ha a kisbirtokon vetés is volt, vagy a szomszédnak volt ilyen, akkor szigorúan őrizni kellett. Az őrző itt nem juhász volt, hanem csak *birkapásztor*.

A családtagok között a kisjuhászatan a munka megosztott volt. Az őrzésről már szó volt, a fejést legtöbbit a gazda végezte, a tej feldolgozását, a tejoltást, a gomolya készítését, juhtúró készítését, az erős túró érlelését, a sajt készítését, a *zsendice* főzését és a zsendicetúró készítését, de még ezeknek a piaci értékesítését is a gazdaasszony végezte. Körmölést, gyógyítást a gazda, úgyszintén az elletést is. A bárányok segítését, azok ápolását, későbbi etetését az erre beosztott családtag vagy a báránypásztor. A bárányokat elválasztás után külön őrizték vagy bezárták őket, míg az anyák legeltek.

A fejés itt még mindenütt a hagyományos módon történt, vagyis *hátulfejés* volt, amikor a gazda az ólajtón kifelé jövet megfogja az anyát tőgyénél fogva és megfeji az erre rendeltetett *fejőrocskába*. Volt más módja is, mikor egy *rekeszen* ment át a fejős birka és ott fogták meg fejésre. A fejés május közepétől augusztus végéig tartott. Mivel a fejési idő mindig a legeltetési időnyre esett, így a legelő minőségétől is függött a tejmennyiség. A szikes legelők és egyéb helyek, tanyaudvar, árok, utak, tarlók, kaszálás utáni gyepek általában gyenge legelőknek számítottak. Még ezen is rontott a száraz nyár, amikor teljes kopárságon

¹Részlet a közelmúltban elhunyt szerző hasonló című díjnyertes pályázatából (Szerk.)

kóborolt a birka. Így 25–30 liter tejet fejtek egy anyabirkától egy idény alatt. A régi rackától valamivel többet fejtek egyenként. De a merinóval még a száraz szikes legelőkön is több volt az együttes (tej, gyapjú, és bárány) a paraszti juhászatban.

A birkát reggel mindig korán fejték, inkább hajnalban, hogy még a hűvösben vagy a kevésbé melegben legelni tudjon. Délután szintén megfejték kihajtás előtt. Az idény vége felé, amikor már kevés volt a tej, egyszer fejtek naponta.

Szeptember elején, amikor elkezdődött az anyabirkák *űzetése*, elmaradt a fejés, és a kost közéjük engedték. Itt nem úgy volt, mint a nagy juhászatokban, hogy minden 35–40 anyára megvolt a kos, a paraszti juhtartásban legtöbbször egy kos volt, melyet csak az űzés idejére engedtek az anyák közé (*koseresztés*). Máskor a kost télen-nyáron mindig *ketrechen* tartották, legfeljebb a bárányokkal engedték ki a legelőre. Itt kevésbé ügyeltek arra, hogy a kost kétévenként kicséréljék, a bevált kossal öt-hat évig is űztették.

Az *elletést* könnyen megtanulta minden birkatartó gazda. A bárány kevés gyámolításra szorul. Az űzést követően 150 nap múlva, január végétől február végéig az anyabirka leellik. Azt is tudták a parasztok, hogy jobb szénát és egy kevés abrakot is kell adni ilyenkor az anyáknak. Etetés, almozás (ajjazás) a téli tartásban külön időt nem követelt a paraszti juhtartóktól. A többi jószág etetése közben a birkának is enni tudott adni. Az ajjazásra külön nem volt szükség, mert a birka mindig másod-harmadrendű szénát, búzaszalmát, árpszalmát, borsószalmát, tengeriszárat stb. kapott, és ez egyúttal mindig a *ráajjazást* is jelentette. Ezekből a szalastakarmányokból mindig *lepocskolt* annyi *iziket*, hogy ezzel megvolt az almozása is. Legfeljebb a tengeriszár (csutka) izikjét szedte össze, mert az külön tüzelőnek használta. Télen a juhok bent ittak a birkaólbán. Mivel a birka aránylag kevesebb vizet iszik, így télen meggyőzték a vályúba behordott vízzel. Kis, hosszú favályúk voltak külön a bárányok abrakolásához. Egyszerűen összeállított *etetőrács* vagy a létszám szerint szükséges rácsok voltak az ajjazatra beállítva.

Nálunk a paraszti juhászatban maradt fenn legtovább az a szokás, hogy a juhtrágyát eltűzelték. A szikes-agyagos szántókon, szikes legelőn kevés volt a tüzelhető termés: szalma, csutka, *gezemice*, a fa pedig itt egyáltalán nem nőtt meg. Ezért használták fel itt tüzelésre a *juhganét* is. Mint ahogy a gulyások megszáritották az elhullajtott marhatrágyát és nyáron szépen összerakták, s ezzel tüzeltek a legelő jószág mellett, télen pedig otthon a kemencében.

A juhgané inkább télen termelődött a birka által összetaposott, félérett trágyarétegből. Ezt a birka kihajtása után az erre rendeltetett ásóval szegletes darabokra kivagdalták, 6–8 cm vastagon. A szabadban lapjára fektetve szikkasztották, majd élére állították, végül csinos kupacokba rakták és úgy száritották meg véglegesen. A parasztnak ezzel leginkább csak télen tüzeltek a kemencében. Ezért télire berakták a színbe vagy az *ólpallásra*. Így hasznosították a juhganét. Ezt a műveletet a két háború közötti időben már kezdték elhanyagolni.

A kisparaszti juhászat másik módja volt nálunk, mikor a juhtartó kigazdák a jószágait tavasztól késő őszig közösen bérelt legelőn tartották. Ecseg-pusztát, a városterületünkkel határos 4000 kat. holdas legelőterületet, 1755-től bérelte Túrkeve a Magyar Katolikus Vallásalaptól, majd 1927-ben megvásárolta. Itt fejlett szarvasmarha- és lótenyésztés folyt, a juhászat azonban mindig kisebb mértékű volt. Ennek a területnek két nagy legeltetési társulata volt. 1933-tól pedig a városgazdálkodáshoz került az egész nagy legelő. Így a társulattól, majd a várostól bérelt 10–12 kisparaszti juhtartó gazda 200 kat. hold legelőt, melynek bérletét mindig előre fizették.

Ezek a gazdák a juhaikat külön-külön a városban, vagy a tanyán telettették. Az elletést, selejtezést maguk végezték és április elején még a szopós bárányokkal együtt az anyákat, toklyókat is kiverték a bérelt legelőre. A törzsszállományuk nemigen haladta meg tulajdonosként a 30 darabot. A bárányokat leválasztás után külön legeltették. Ezért mindig olyan juhászt fogadtak, akinek bojtára is volt. A bérlő csapatnak volt egy elnöke, aki egyben pénztárosuk is volt. Legelőgazdaként tartotta a felügyeletet, pénzbeszedést és kifizetést, valamint egyéb közös ügyeket.

A 200 hold bérelt legelőnek a felét mindig megkaszálták. Ezzel teremtették elő a juhaik téli takarmányozásához a jó szénát. Közösen adtak össze ágasokat, deszkákat, dorongokat és egyéb szükségleteket, melyből maguk építették fel a szükséges nagyságú *birkahodályt*. Ennek az épületnek a fenntartását megnehezítette az a körülmény, hogy a társulat kétévenként változtatta a legelő bérlemény területét, ezért a hodályt ilyenkor mindig át kellett építeni. (A társulat ezt azért tette, mert ha a birka sokáig egy megszokott területen

legel, azt túlságosan *lerágja*, és lecsökkenti az uralkodó fűállományt. Ennek idő kellett, hogy felújuljon, más legelő állatok *talpa alatt* nem pusztult úgy a gyeper, mintha azt sokáig a juhok járták volna.) A birkahodály mellett dorongokból egyszerű alacsony *karámot* is építettek.

A juhtejjel való gazdálkodásban az a gyakorlat alakult ki, hogy a juhász leválasztás után az anyákat legalább 100 napig fejte. Az egész fejesi időben fejős juhonként átlagosan 25 liter tejet fejtek, ennek egyharmada a juhászé volt. A napi tejért mindig kiment egy tulajdonos, ahogy a soron következett, úgy, hogy a fejesi idő végére minden tulajdonos hazavitte a juhai szerinti mennyiséget. A tejet kint feldolgozta a juhász meg a családja, a gazdák pedig otthon csinálták meg a gomolyát és ebből tetszés szerint a juhtúrót, erős túrót, zsendicét, vagy pedig egy részét a piacra vitték.

A juhhodály mellett a juhász számára is építettek egy kunyhószzerű lakást, így a legeltetési idő alatt még a családját is ott tudta tartani. Közösen tartottak megfelelő számban kosokat. Ezeket vásárban vagy megbízható juhászatokból szerezték be, és 2–3 évenként kicserélték. A kosokat a juhász külön gondozta, majd szeptember elején jött a *koseresztés*, de az üzetés 4–5 hete után a kosokat újból külön tartották.

Az anyaállományt mindig a saját szaporulatból nevelt jerketoklyókból cserélték és pótolták. Ezeket a tenyészeltérásokat még otthon, a legelőre hajtás előtt minden csapattag rendezte. Természetesen a jerkebarányok faroklevágását és a *magnak* nem hagyott kosbarányok kiherélését is. Olyan is volt, hogy nem közösen tartottak a közös nyájban kosokat, hanem minden csoporttagnak volt egy kosa. Kiverés után azok elkülönítve voltak a koseresztésig. Így is minden birkatartó ügyelt arra, hogy *rokontenyésztés* ne álljon be, vagyis minden gazda 2–3 év után kicserélte a kosát.

A nyírást mindig a kevi cigányokkal végeztették, a szokásos darabonkénti fizetésért. Minden csoporttagnak a birkait külön nyírták, elsősorban az értékesítés aránya miatt, másrészt pedig a darabonkénti nyírás díjának a pontos gazdánkénti számbavétele miatt. Itt nem volt a gyapjúnak különféle osztályozása, csak a *szingyapjú* meg a hulladék gyapjú (haslábgypjú). A kisparasztoknál még úgy is volt, hogy az egész gyapjútermést egy zsákba (zsákokba) tömtek és a kereskedő, meg a gazda is tudta, hogy mennyi százalékot számítanak a hulladék gyapjúra, amit arányosan darabonként fizetett ki a kereskedő. A fejlődés során már szokássá vált itt is, hogy minden állat lenyírt gyapjút egyedenként mérték. A csapatnak volt egy terménykereskedő cége, aki gyapjúfelvásárlással is foglalkozott. Mindig ide adták el egységes áron, egy összegben, mely összeget a csapat gazdája arányosan elosztott közöttük.

A válogatást (mustrálás) szemmértékre végezte el a gyakorlati tapasztalatok alapján minden gazda. Mérés nélkül is látta: milyen zsíros, milyen tömött, milyen magas volt a gyapjúja; próbafejés nélkül is megfigyelte, hogyan tejel, és milyen bárány nevelődött mellette. Melyik ellik kettőt. A termelőképeség mellett még sok más mindent megfigyeltek: testalkat, satnyulás, egészség, kor, elevenség, igénytelenség stb. Az ilyen megfigyelések után selejteztet a juhtartó gazda eladta a vásárban, vagy a *juhvágó* hentesnek.

A közös legelőn a juhokat meghatározott jelzésekkel *bilyagozták*. Leginkább a gazda nevének kezdőbetűit, vagy más sajátos festékekkel alkalmazták.

Az egyszerű paraszti juhászatról még megemlítendő, hogy kevés volt az olyan ember, aki a juhászatból megélt. Általánosságban a paraszti gazdálkodás mellett volt birkatartó. Akadt azonban, aki csak birkafelegelővel rendelkezett. Ezen 40 anyabirka szaporulatából és egyéb hasznából a családjával együtt megélt. A juhok téli takarmányát is a saját területén és részes kaszálással tudta előteremteni.

Hagymásy Sándor

A nagykun települések által ez évben közösen alapított „Nagykunságért” kitüntetését első alkalommal dr. Szabó Lajosnak, a Kunhegyesi Gimnázium igazgatójának adományozta a tanácselnökökből álló testület. Bronz emléklapok, oklevelet és nettó 12 000 Ft-ot vett át Kunhegyesen ez év augusztusában a kitüntetett. Az emléklapok Györfi Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész készítette.